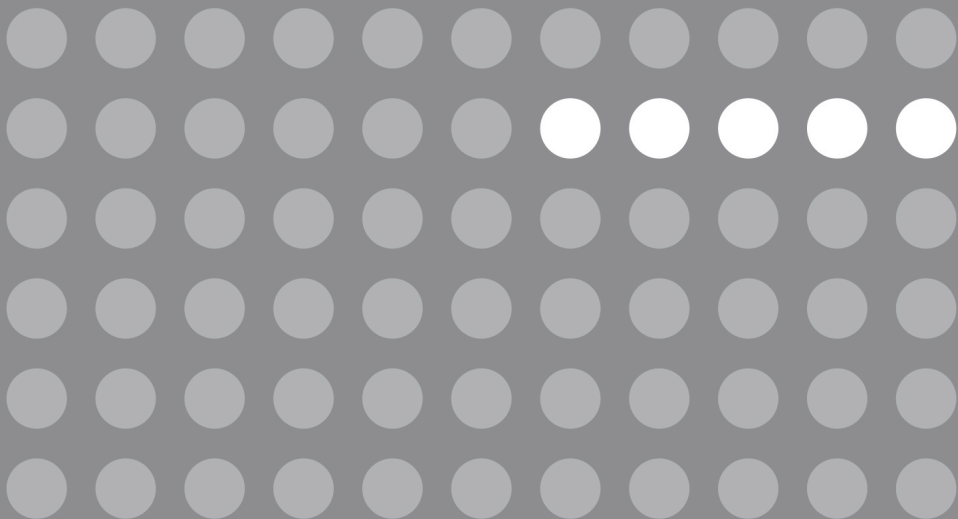

VERDIEP JE IN

BIJBELSE WIJSHEID

**BÉNÉDICTE LEMMELIJN
PANC BEENTJES**

10 BIJBELSTUDIES

Verdiep je in Bijbelse wijsheid

1e druk 2022

ISBN 9789089122636

NUR 707

Ontwerp omslag en lay-out: 2K Denmark, Hoebjerg

Opmaak: Gewoon Geertje, Genemuiden

De Bijbeltekst in deze uitgave is ontleend aan de NBV21

© Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap 2021.

© 2022 Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, Haarlem/Antwerpen

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor informatie over het citeren of overnemen van teksten uit deze uitgave, zie bijbelgenootschap.nl/voorwaarden.

De Bijbel voor iedereen

Het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap (NBG) brengt de Bijbel dichtbij, al meer dan 200 jaar. In de Bijbel horen wij Gods boodschap van liefde voor de wereld, die ons in beweging brengt en onze weg verlicht. Daarom willen we dat mensen in binnen- en buitenland toegang krijgen tot de Bijbel.

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf	5
Inleiding	7
1. Wat is wijsheid en wie is wijs?	9
2. Wat zijn kenmerken van Bijbelse wijsheid?	14
3. Drie cruciale begrippen uit de Bijbelse wijsheidsliteratuur	17
4. De Bijbelse wijsheidsboeken: hun nationale en internationale context	23
5. Het boek Spreuken	28
6. Het boek Prediker	36
7. Het boek Job	42
8. Wijsheidspsalmen	49
9. Het boek Wijsheid van Jezus Sirach	57
10. Het boek Wijsheid van Salomo	66
Voor de kringleider	73
Lijst van besproken Bijbelteksten	77

WOORD VOORAF

De wording van dit boek vraagt enige toelichting. Oorspronkelijk was professor Bénédicte Lemmelijn uit Leuven benaderd om deze publicatie over ‘Bijbelse wijsheid’ te verzorgen. Maar door omstandigheden heeft zij ervan moeten afzien. Daarop heeft het NBG mij gevraagd om dit project over te nemen.

Omdat professor Lemmelijn de inleiding en de eerste drie hoofdstukken al had geschreven, heb ik die als uitgangspunt genomen. Daarbij heb ik zowel de structuur als de inhoud ervan zoveel mogelijk bewaard. Wel heb ik haar tekst herschreven, er veranderingen in aangebracht en er zaken aan toegevoegd. Vanaf hoofdstuk 4 is zowel de opzet als de inhoud van het boek geheel door mij verzorgd.

Wanneer in de hoofdstukken 5 tot en met 10 Bijbelgedeelten worden besproken en toegelicht, ga ik ervan uit dat je de gekozen passages vooraf aandachtig hebt gelezen en dat je die tekst bij de hand houdt. Ik gebruik daarbij steeds de *Nieuwe Bijbelvertaling* van het Nederlands Bijbelgenootschap in de gereviseerde editie van 2021, die onder de naam NBV21 in oktober 2021 is verschenen. Af en toe wijkt deze tekst af van de oorspronkelijke NBV-uitgave uit 2004.

In de hoofdstukken 9 en 10 wordt aandacht besteed aan de boeken *Wijsheid van Salomo* en *Wijsheid van Jezus Sirach*, die in de traditie van de reformatie niet tot de Bijbel worden gerekend. Als deze boeken niet in je Bijbeleditie zijn opgenomen, kun je de passages die besproken worden via internet vinden op debijbel.nl of in de gratis app Mijn Bijbel.

Graag bedank ik de redactie van de serie *Verdiep je in ...*, die mij bij verschillende onderdelen van dit boek zeer behulpzaam is geweest.

Zeist, januari 2022
Prof.dr. P.C. Beentjes

INLEIDING

Wijsheidsliteratuur is in de allereerste plaats de schriftelijke neerslag van praktische levenservaringen. Wijsheidsteksten proberen het leven in kaart te brengen en er een systeem in te ontdekken. Ze roepen op om van het leven te genieten, of om er in ieder geval het beste van te maken. Dat levert soms nuchtere adviezen op, soms ook sceptische gedachten die de lezer waarschuwen voor een leven dat in werkelijkheid niet bestaat.

Net zoals in de buurlanden rondom het oude Israël het geval was, schrijven de auteurs van de Bijbelse wijsheidsliteratuur (denk bijvoorbeeld aan de boeken Job, Spreuken, Prediker; de deuterocanonieke boeken Wijsheid van Salomo en Wijsheid van Jezus Sirach) ervaringen op die gebaseerd zijn op scherpe waarnemingen. Zo overheerst bij hen de overtuiging dat ‘het goede doen’ vruchten afwerpt en dat, omgekeerd, ‘kwaad doen’ ook kwaad veroorzaakt. Een van de uitgangspunten in de Bijbelse wijsheidsliteratuur is dan ook: ‘wie goed doet, goed ontmoet’. Dit is het traditionele motto van de zogenaamde ‘vergeldingsleer’. Vandaar dat de wijsheid, die herhaaldelijk als persoon (‘Vrouw Wijsheid’) het woord neemt, de lezer aanspoort om steeds het goede te doen en het slechte te mijden: ‘Wie mij vindt, vindt het leven’ (Spreuken 8:35).

Niettemin zijn de Bijbelse schrijvers zich er terdege van bewust dat niet iedereen die succes heeft, ook een goed mens is. En ook dat niet iedereen die onder lijden gebukt gaat, een slecht mens moet zijn. Geen wonder dat het vraagstuk van het onverdiende en onrechtvaardige lijden een centrale plaats krijgt in de wijsheidsliteratuur. De oudtestamentische wijsheid laat duidelijk zien dat het leven niet rechtlijnig is, niet voorspelbaar en zeker niet altijd voorspoed kent.

Als we de Bijbelse wijsheidsliteratuur zouden moeten karakteriseren, dan rust zij op drie pijlers of fundamenten. Ten eerste: we vinden er voortdurend oproepen om in ‘gerechtigheid’ te handelen, dat wil zeggen niet alleen oog hebben voor het eigen voordeel, maar ook of zelfs in de eerste plaats voor de gemeenschap. Ten tweede: dat alles moet gebaseerd zijn op ‘ontzag voor de Heer’, de klassieke omschrijving voor geloof en vertrouwen

hebben in God. Ten derde: op die manier kun je leven onder de ‘zegen van de Allerhoogste’. Deze drie begrippen worden in hoofdstuk 3 verder toegelicht.

In hoofdstuk 1 wordt geschetst wat we eigenlijk onder ‘wijsheid’ kunnen verstaan. Hoofdstuk 2 vertelt in het kort hoe die ‘wijsheid’ vervolgens in de Bijbel wordt gepresenteerd, uitgelegd en toegepast. In hoofdstuk 4 wordt de Bijbelse wijsheidsliteratuur vergeleken met die uit omliggende landen en worden verschillende geschriften of genres stuk voor stuk voorgesteld. In de hoofdstukken 5-10 wordt dan uit elk van die Bijbelboeken een karakteristieke passage gekozen. Die teksten worden vervolgens kort uitgelegd en van de nodige achtergrondinformatie voorzien. Ook is er steeds een rubriek waarin verwezen wordt naar aanvullende informatie, zoals websites en boeken. Daarnaast vind je suggesties voor groepsgesprek en voor persoonlijke verwerking.

HOOFDSTUK 1

WAT IS WIJSHEID EN WIE IS WIJS?

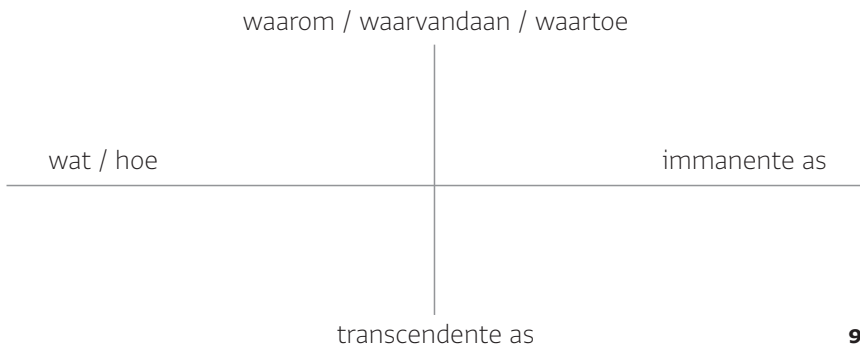

Wijsheid, wat is dat?

Het begrip 'wijsheid' is een breed begrip, dat tegenwoordig vaak in verband gebracht wordt met de vele manieren waarop de hedendaagse mens op zoek is naar zingeving en het doel van het leven. Maar waar gaat het eigenlijk om, als we het over 'wijsheid' hebben? Als je nadenkt over 'wijsheid', lijkt het eerst en vooral over het leven te gaan. En wanneer je een mensenleven bekijkt, dan kun je daarin als het ware twee bewegingen of assen onderscheiden.

De eerste is een *horizontale as*. Deze horizontale as omvat alles wat zich binnen onze horizon, op deze wereld, in het hier en nu afspeelt en in verbondenheid met de mensen rondom ons. De vraag die op de horizontale as – ook wel *immanente as* genoemd – gesteld wordt, is die naar 'wat' en 'hoe'. We zoeken uitleg door de dingen te beschrijven, door dieper proberen te achterhalen op welke wijze alles in elkaar steekt.

Daarnaast is er ook een tweede as, een *verticale as*. Dat is de as die verband(en) probeert te leggen tussen onze oorsprong en ons (uiteindelijke) doel. Die as zou je het best *transcendente as* kunnen noemen, omdat ze het gewone leven 'overstijgt'. En de vragen die op deze transcendente as aan de orde komen, zijn de vragen naar het 'waarvandaan', 'waarom' en 'waartoe'. Deze vragen gaan verder dan het beschrijvende 'wat' en 'hoe'. Ze stellen kwesties aan de orde die te maken hebben met zingeving en de uiteindelijke bestemming van ons leven.

Op het punt waar de horizontale en de verticale assen elkaar snijden, staat de mens als individu, als een 'ik' in het 'hier en nu'. Daarbij heeft men een dubbele opdracht. Aan de ene kant is dat het pad van het leven te gaan op weg naar een bestemming. En aan de andere kant om dat te doen via een weg die *in het nu te bewandelen* is. Want zonder daadwerkelijke stappen ontstaat er geen weg, en zonder een weg komt men nooit bij de bestemming.

Op dat snijpunt van de twee assen staat een mens niet neutraal. Immers, op de immanente, horizontale as is hij verbonden met iedereen in zijn omgeving en met alles wat hem omringt. Hij of zij is nooit alleen, maar altijd 'in relatie'. Maar een mens staat ook niet neutraal op die transcendente, verticale as. Het besef (of minstens de vraag) ergens vandaan te komen en ergens naar op weg te zijn, doet een mens ook verder kijken dan alleen het eigen 'ik'. En wie niet alleen maar naar zichzelf kijkt, creëert een richting van openheid.

Die twee assen zijn dus wezenlijk met elkaar verbonden. Ze worden slechts werkelijkheid wanneer ze niet alleen elkaar kruisen maar ook samen optrekken. Dus wanneer 'verbondenheid' en 'openheid' als het ware één veld binnen een cirkel vormen. Precies wanneer die verbondenheid (horizontaal) en openheid (verticaal) één geheel vormen en samensmelten, ontstaat religiositeit of religie. Het woord 'religie' komt van het Latijnse woord voor 'verbinden' of 'her-verbinden', en betekent ook 'aandachtig en intens lezen', 'schouwen', 'mediteren'. De mens die in dit kader 'wijsheid' verwerft, kan dat alleen maar doordat hij of zij de totale werkelijkheid, dus het horizontale én het verticale veld, probeert te begrijpen en mee te maken.

Wie is of wordt wijs?

Een wijze is dus iemand die op dat snijpunt van de twee assen op een bepaalde manier in het leven staat. Zo'n wijs leven ontwikkelt zich vanuit een toenemend bewustzijn dat wijsheid zich niet beperkt tot de horizontale as, het concrete leven hier en nu, maar dat ook de verticale as er één geheel mee moet vormen. Zo ontstaat een situatie waarin het 'wat' en het 'hoe' wordt aangevuld met het zoeken naar het antwoord op het 'waarvandaan', het 'waarom' en het 'waartoe'. Het is in deze context dat spiritualiteit zich ontwikkelt.

Wijs worden en wijs zijn is met andere woorden wat we tegenwoordig een *state of mind*, een toestand van bewust leven, zouden kunnen noemen. Die toestand begint op een bepaald moment in het nu, maar ontwikkelt zich daarna natuurlijk ook gaandeweg verder. Immers, beide assen hebben een richting: de immanente in het concrete leven van geboorte tot dood, de

transcendente in de zoektocht naar zowel oorsprong als doel van het leven. Mogelijk komen ze samen in God, de diepe dragende grond én overstijgende dimensie van de werkelijkheid. Die *state of mind* is dus een manier van leven: bewust, aandachtig en open (men zou kunnen zeggen *mindful*, in 'aandachtigheid' of 'contemplatief') ten aanzien van de werkelijkheid. Ze staat dus in tegenstelling met het 'gesloten ik' dat alleen zichzelf achterna-loopt en geen horizon kent.

Vanuit die openheid én verbondenheid kan een mens tot spiritueel bewustzijn komen. Daarin herkennen we het Latijnse woord *spiritus* ('geest', 'spirit'), want spiritueel heeft te maken met geestkracht en dynamiek voor het liefdevolle en het goede. Dit is de plek waar christenen de 'werking van de heilige Geest' herkennen en waar de 'vruchten van de Geest' waargenomen en beleefd worden. Het zijn die krachten die mensen omhoog doen reiken, die mensen doen openbloeien, zichzelf doen overtreffen. Dit in tegenstelling tot alles wat een mens neerhaalt, uitholt, naar beneden trekt en uitdooft.

Wijsheid proeft en smaakt de diepste grond van het leven

En dat brengt ons terug bij de wijsheid die fundamenteel te maken heeft met het raken aan de diepste grond en de meest overstijgende (transcendente) dimensie van onze werkelijkheid. Een mens die openstaat op het snijpunt van de horizontale en de verticale assen leert de wijsheid bijna letterlijk 'gaande-weg' kennen, proeven en geleidelijk aan smaken. Het is misschien toevallig, maar het Latijnse woord *sapientia* ('wijsheid') is verwant met het werkwoord *sapere*, dat naast 'begrijpen' en 'kennen' ook 'smaken' en 'proeven' betekent. De wijze mens, *de homo sapiens*, is 'de mens die proeft en smaakt', of nog letterlijker vertaald 'degene die proevend en smakend is'. Het gaat dus om een activiteit die niet voor eens en altijd verworven is, maar die doorgaat en zich geleidelijk aan ontwikkelt.

De wijsheid eet niet snel en gulzig alles op wat ze tegenkomt; het is geen rekenmachine die meteen de getallen vermenigvuldigt. Wijsheid is traag en bedachtzaam. Ze wikt en weegt. Ze heeft tijd en ruimte nodig. Ze verwerft de inzichten geleidelijk aan en ze kneedt ze ook weer geleidelijk. Het is een tastend zoeken, maar ontegenzeggelijk levensecht en gebaseerd op reële ervaringen.

Wijsheid geeft met andere woorden ook smaak in en aan het leven. Dat is ook zo in de Bijbel. En de Bijbel gaat nog een stap verder. De Bijbelse wijsheids-literatuur heeft tegen die achtergrond een grondige verandering doorgemaakt in haar verstaan van die diepste werkelijkheid. Terwijl dat in de antieke Griekse

filosofie werd gedefinieerd als ‘het zijnde’ (*to oon* in het onzijdig), spreekt de Bijbel steeds over ‘De Zijnde’ (*ho oon* in het mannelijk enkelvoud). Dat wordt het meest duidelijk in de Griekse vertaling van Exodus 3:14, waar God zich aan Mozes bekendmaakt. De specifieke wijziging van een onzijdig ‘zijnde’ naar een persoonlijke God in de joods-christelijke traditie maakt natuurlijk een groot verschil. Immers, van een abstracte werkelijkheid wordt het een persoonlijke werkelijkheid, waarbij dus betrokkenheid ontstaat. En dat betekent wederkerigheid en relatie. Het is niet enkel meer de mens die streeft naar harmonie en eenheid met die dragende grond van de werkelijkheid. Nee, die diepe werkelijkheid is zelf ook betrokken op de mens, meer nog, begaan met zijn welzijn. Ze is hem goed gezind en strekt hem tot zegen. En dat is de diepste betekenis van Bijbelse wijsheid, die we verder zullen verkennen.

Wijsheid is dus betrokken op de diepste dimensies van ons bestaan hier en nu in relatie met de ons omringende werkelijkheid. Via die weg breidt wijsheid zich gaandeweg uit in haar streven naar heelheid en vervulling, en laat op die manier de mens als het ware God zelf proeven. Zo wordt wijsheid, die fundamenteel te maken heeft met ervaringskennis (daarover later), ook ervaringskennis van God zelf. Immers, eenmaal geproefd en gesmaakt, ontstaat er hunkering en verlangen. En dat verlangen naar God verdiept en verrijkt, en doet zoeken naar ‘méér’, zelfs al vindt een mens daar vaak geen of slechts ontoereikende woorden voor.

VRAGEN

1. Wie is voor jou een voorbeeld van wijsheid? Welke kenmerken die in dit hoofdstuk worden beschreven zie je bij die persoon terug?

---

2. Welke Bijbelteksten komen bij je boven als het om wijsheid gaat?

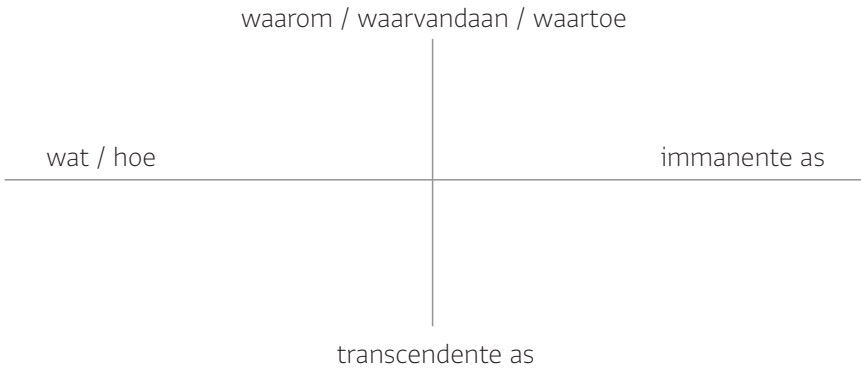
3. Schrijf hieronder woorden en vragen die bij de twee assen horen. Met welke as ben je in het dagelijks leven vooral bezig? Op welke momenten sta je stil bij de vragen die bij de andere as horen?

.....

.....

.....

4. Wanneer is het je gelukt om beide assen ('hier en nu' en 'transcendent') met elkaar te verbinden? Met andere woorden: wanneer stond je in verbinding met zowel de wereld om je heen alsook wat het gewone leven overstijgt – met God?

.....

.....

.....

5. 'De weg is het doel' en 'stilstand is achteruitgang'. Hoe raken deze gezegdes aan wat je hebt gelezen over wijsheid?

.....

.....

.....

HOOFDSTUK 2

WAT ZIJN KENMERKEN VAN BIJBELSE WIJSHEID?

Bijbelse wijsheid is levenswijsheid

Spreken over Bijbelse wijsheid is eigenlijk ten diepste spreken over levenswijsheid. Immers, de oudtestamentische wijsheidsliteratuur is voor en boven alles gericht op het realiseren van een zinvol menselijk leven. Precies daar gaat het om: een leven dat kracht put uit wijsheid is gebaseerd op inzicht in de orde van het leven. Bijbels gesproken staat het in nauw verband met het observeren van de schoonheid van de schepping. En ook met het respecteren van de ‘orde’ die God er doelbewust in gelegd heeft.

Het onderkennen en respecteren van deze scheppingsorde in al haar aspecten vormt de kern van een manier van leven die door de oudtestamentische wijsheid wordt aangemoedigd. Ze vindt haar oorsprong in en is gericht op respect voor en trouw aan God. De levenswijze van de oudtestamentische wijze stemt zich, vanuit een bewuste betrokkenheid op de omringende wereld, af op God zelf.

Het verwerven van die levenshouding – leven op de manier van een wijze – is de kern van de wijsheidsliteratuur. Het is gericht op het streven om een zinvol leven en samenleven te realiseren. Het is een zoektocht naar een gezegend, ‘vol’ leven, gedragen door een God die aan de oorsprong ervan ligt en tegelijkertijd de bestemming ervan is. Het gaat dus om een levenswijze in diep vertrouwen, maar tegelijkertijd in het voortdurende besef dat de mens kwetsbaar is en broos. Dit besef vormt overigens geen excuus voor moedeloosheid of berusting. Integendeel, juist vanuit de wijsheid die men zich eigen heeft weten te maken, klinkt een oproep om van dit leven, hier en nu, ondanks al zijn beperkingen, het allerbeste te maken.

Een wijs leven, een leven dat dus afgestemd is op God, is erop gericht om het menselijke bestaan op te tillen boven alledaagsheid en middelmatigheid die al te vaak de boventoon voeren. De Bijbelse wijsheidsliteratuur streeft, om het met een hedendaagse uitdrukking weer te geven, ‘kwaliteit van leven’ na. Dat heeft helemaal niets te maken met het louter zoeken naar kortstondig genot en bevrediging van snelle kicks. Waar het in de Bijbelse wijsheidsliteratuur werkelijk om gaat is om in dit leven, hier en nu, de

zegen van God te genieten en om op die manier een stukje hemel op aarde waar te maken.

Bijbelse levenswijsheid is een kruispunt van ervaringen

Als de wijsheidsliteratuur dus in de eerste plaats over het leven zelf gaat, dan is het ook vanzelfsprekend dat zij zich uitspreekt over de verschillende aspecten van het leven. Met andere woorden, het gaat niet om een aantal vrome aanbevelingen om zich terug te trekken uit deze wereld. Maar wel concreet om het gezegende, menselijke leven in al zijn facetten na te streven. Uiteindelijk gaat het om de ‘heelheid’ van de mens, hoe hij of zij onder de zegen van God het ‘volle’ leven kan realiseren.

Als je verder doordenkt, dan zie je in dat geschetste ‘volle’ leven twee polen. Net als wat in hoofdstuk 1 werd verteld over de wijsheid en het leven in het algemeen, kunnen we in de Bijbelse wijsheid ook twee dimensies ontwaren. Ze zijn zeer duidelijk onderscheiden, maar toch onlosmakelijk verbonden. Ook hier zien we een horizontale en een verticale dimensie.

De horizontale dimensie van het menselijk bestaan – het ‘wat’ en ‘hoe’ – wordt in de Bijbelse wijsheidsliteratuur zonder meer al duidelijk in het heldere besef van de menselijke broosheid en onvolmaaktheid. In de verticale dimensie krijgt dit besef nadruk in de expliciete aandacht voor de transcendentie, de mens-overstijgende goddelijke werkelijkheid. En precies op het snijpunt van die twee, daar waar wijsheid tot stand komt, komt de mens tot ‘vervulling’. Aan elk van die aspecten wordt in de oudtestamentische wijsheidsliteratuur een belangrijk theologisch concept verbonden. Daarover gaat het volgende hoofdstuk.

VRAGEN

1. ‘Wijsheid’, ‘kwaliteit van leven’ en ‘zegen’ – hoe hangen die begrippen voor jou samen?
